

Déri Balázs

„Szép harmóniák, új dallamok”

Az új *Baptista gyülekezeti énekeskönyv* — XVI.

Északi fény

Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

„Aránytalanul nagy helyet foglalnak el az új könyvekben a skandináv szerzők ...” véli a népénektörténet szerzője,¹ bár a harmincegynehány dallamnak csak kis része fordult elő mindhárom, általa vizsgált reforménekeskönyvben, s azok is három kategóriába: a német késő klasszika és a romantika stílusához illeszkedő (653), a XX. századi keletkezésű, de „régí hagyományokhoz” visszanyúló (654), végül a skandináv „népi” dallamok (658) közé tartoznak. Ráadásul a református énekeskönyvben mindössze kettő van belőlük (464–465), azok is —mint jól megmutatja számsorrendbeli elhelyezésük a 457–471. énekek közt— nyilvánvalóan kényszerűségből vagy legalábbis vállalható kompromisszum eredményeként kerültek be a belmissziós, „bethániás” énekanyagból. (Az már további kérdés, hogy abba milyen közvetítéssel jutottak.) Az, hogy az evangélikusoknál nagyobb számú skandináv ének található, indokolja jogos kötődésük az evangélikus többségű skandináv országokhoz. Talán szerepet játszott egyéni ízlés, érdeklődés is. (A kiterjedt irodalmi működésű Túrmezei Erzsébet fordításaira gondolok). A baptista énekeskönyvbeli skandináv dallamok kis részben a magyar evangélikus, református és evangélikál könyvekből és —úgy tűnik— jórészt az 1946-os svéd *Psalmisten* énekeskönyvből való saját válogatás során, és —úgy érzem— nem a viszonylag kis létszámú skandináv baptizmussal való kapcsolatok² s ezért a közös anyag felmutatásának vágya miatt, hanem valamiféle egyensúlyozó funkcióval kerültek be a baptista énekeskönyvekbe. Lélektanilag nagyon is érhető e bús-borongós kolorit komplementer szerepe a sok csatazajjal, a pattogós indulókkal szemben. Ahogy a (túl)hangsúlyozott missziós lelkesítés ellenszerének tűnik a belterjesség, a befelé fordulás is... Ami viszont a bizonyára finomabban rezdülő északi lélekben változatos hangulatot kifejező énekanyag, az délebbre lehúzó, néha depresszív.

Nem sokat tudok ennek az anyagnak a kiterjedtségéről, súlyáról, jellemző voltáról az északi (állam)egyházi éneklésben, vagy hogy mennyire esetleges ez a magyar válogatás, annyit viszont mindenképpen le kell szögezniem, hogy az ismert szerzőjű dallamok alkotói általában képzett, nemegyszer hazájuk zeneéletében kiemelkedően fontos személyiségek. Illik jobban ismerni őket.

¹ Dobszay László: *A magyar népének I.* Veszprémi Egyetem, [Veszprém] 1995. 191.

² Julius Köbner —ld. *Magyar Egyházzene XVI* (2008/2009) 484.— ugyan dán zsidó származású volt és Dániában is munkálkodott, úgy tűnik, kultúrája az énekköltés tekintetében egyértelműen a németiséghez kötődött.

Az 1960-as baptista reforménekeskönyvbe fölvettem, a német (vagy éppen az angol!) késő klasszika és a romantika stílusával rokonítható (653), jól megformált néhány dallam láthatólag jól szervült a korábban meglevő XIX. századi német-angol protestáns énekanyaghoz. Közéjük tartozik a dán gitárvirtuóz és színházi komponista, H. Rung³ indulója és két, inkább a páratlan ritmusú XIX. századi angol „hymnuszok” hangvételt-ritmikáját idéző ének: nagyobb ívű G. R. Norén⁴ svéd evangélikus himnológus-lelkészé, rövidsoros a svéd szabadkőműves egyházzenész, J. A. Ahlström⁵ éneke; mindhárom dúr dallam. Moll busongás viszont két svéd evangélikus dal: a jogász-organista, E. G. von Rosén⁶ éneke megmaradt, de kimaradt a zeneszerző-organista, K. J. Lewerth

³ ÚH262=BGy386 (Mit használ a krisztusi név). Henrik Rung (1807–1871)³ dán „nemzeti zeneszerző”, Carl August Nielsen (1865–1931) előtt talán a legjelentősebb. A Dán Királyi Zenekari Iskolában, majd egy sikeres vaudeville-je miatt adományozott ösztöndíjjal 1837–1840 közt Rómában tanult, hogy Palestrina zenéjét tanulmányozza. Néhány hónapot Párizsban is töltött. Auber túl melankolikusnak találta alkotásait, Meyerbeer elismerőbb volt. Hazatérve élethossziglani alkalmazást kapott a koppenhágai Dán Királyi Operánál mint az operaénekesek igazgatója. Sikeres karmester és híres gitárművész volt, 64 operát és más daljátékot és a kor népszerű hangszerére, gitárra igen sok szóló- és kamaraművet szerzett, amint a katalán származású Ferran Sorts (spanyolosan Fernando Sor, 1778–1939) ma repertoáron tartott zenéje is gitárdarabokból áll. (Sor igen sok darabja megvan a Rung-hagyatékban.) Nemcsak Berlioz és Schubert kedvelte a gitárt, sokan játszottak rajta északon is: a fiatalabb és a lipcsei zeneéletben is fontos szerepet játszó dán zeneszerző, Niels Wilhelm Gade (1817–1890) éppúgy jól gitározott, mint sok más művészhez hasonlóan a svéd drámaíró, August Strindberg (1849–1912). Nem tudom, hogy a sokszor pedagógiai célú, miniatűr gitárdarabok formaképzése, a komoly, konzervatív zeneszerzői hang hány dalban célzott meg egyházi énekstílust, s hogy eredetileg is egyházi célra készült-e a jelzett dallam, amelyhez az 1955-ös evangélikus Keresztyén Énekeskönyv egyik szövegét társították (KÉ437= EÉ448). A kegyes költemény szerzője, Christian Felix Weisse (1726–1804; a BGy indexében tévesen 1805) a német felvilágosodás jeles képviselője, pedagógus, a német gyermek- és ifjúsági irodalom megteremtője volt. — A baptista könyv Zábrák Dénes (1852–1913) dunántúli evangélikus lelkészt tünteti föl a fordítónak, azonban a „Mit használ keresztyénségem” kezdetű szövegre csak nyomokban hasonlít a baptista változat.

⁴ ÚH237=BGy366 (Ó, Krisztusunk, adj igaz békét nekünk). Gustaf Rikard Norén (1847–1922) Uppsalában tanult, ahol 1915-ben teológiai doktorátust is szerzett. Az egyházzene reformját kívánta elérni a ritmikus korálénekléssel, s maga is írt zsolttár- és énekdallamokat. Egyházzenetörténeti kutatásokat végzett, egyházzenei szaklapot adott ki. Támogatta a vesperaintenszteleteket, 1894–1897 közt a svéd evangélikus mise zenéjével foglalkozó bizottság vezetője volt. A dallamot 1928-ra keltezi az ÚH, bizonyosan írhatta akkor. Jobbágy István 1958-ban írt rá itt-ott didaktikus, de az átlagot még e „műfajban” is meghaladó szöveget.

⁵ ÚH470=BGy303 (A lelkem vágya száll hozzád). A zeneszerző, egyházzenész, kórusvezető és zenepedagógus Johan Alfred Ahlström (1833–1910) dallama, mely az angol 3/4-es melizmázós stílusra hajaz, Nagy Sándor (1912–1990) 1957-es költeményével hamar népszerű lett nálunk a 60-as években. Az ÚH 1890-re keltezi a dalt, és szerzője nevét tévesen megnémetesítve adja (Johann). A stockholmi német (evangélikus) és a katolikus templom organistája volt, de a svéd szabadkőműveseknél is működött organistaként és kóruskarmesterként.

⁶ ÚH543=BGy231 (Úgy várlak, Jézus, jössz-e már). Erik Gabriel von Rosén (1775–1866) nagy karriert befutott stockholmi jogász s emellett templomi organista volt. 1835–1860 közt a Zeneakadémia (Musikaliska Akademien) elnöke. Az ÚH-ban szereplő 1928-as adat bizonyosan nem a dallam keletkezésének ideje. Szövegét baptista lelkész-költő, Békefi Pál írta 1957-ban.

dallama.⁷ Öszvér megoldás volt a reforménekeskönyvben, hogy hozzá társítottak egy 42. zoltár-parafrazist, amely a Szent vagy, Uram!-ban egy Mátray Gábor-énekkal⁸ állt. (Az igazság az, hogy gyermekkoromban igen szerettem ezt a Lewert-Kálmán-éneket, mert cingár hangomon jól ki tudtam vágni egy felső eszre való nőna-ugrást, és különben is olyan borzongató volt „éjszaki” moll hangneme, hát még, hogy a „Mint a szarvas ér vizéhez” kezdősor szórndje olyan rejtélyesnek tűnt. Emlékszem, csak nagy sokára jöttem rá, hogy az „ér” szó nem ige, hanem főnév.)

Igaza van Dobszay Lászlónak,⁹ hogy a norvég L. M. Lindeman¹⁰ régies korálhangzású, dór hangnemű, bar-formájú (AAB) dallama, mely angolszász énekeskönyvekben is megtalálható a „Kirken Den Er Et”, „Kirken”, „Lindeman” (1840) tune-névvel, a XVI–XVII. századi korál hangvételét imitálja, tehát a (654) archaizáló szelleme, amelyet a népénektörténet-író itt-ott a XX. században vél kihallhatni az északi dallamokban, már a romantikus XIX. században is megvan. Magyar baptista szövegét az egyébként kiváló énekeskönyvszerkesztő, Bányai Jenő írta; megkísérelte az utolsó ítélet tematikájával

⁷ ÚH203 (Mint a szarvas ér vizéhez). Karl Johan (svédül így, s nem Johann) Lewerth (1818–1888) örebrói orgonista-kántor zongorakíséretes dalokat, férfikvartetteket, singspieleket, emellett egyházi kantátákat írt, 1860-ban korálkönyvet adott ki. Az ÚH-ban szereplő 1928-as adat nyilván itt is valamilyen közvetett forrásra utal.

⁸ Mátray (Rothkrepf) Gábor (1797–1875) zenetörténész, zeneszerző, 1828 és 1832 közt írta A' Musikának Közönséges Története című munkáját, ezért lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Különbféle ájtatos énekek. Verschiedene fromme Lieder című gyűjteménye 1840-ban Sopronban névtelenül jelent meg. A dallamával a SzVU-ban párosított 42. zoltár átköltője az általam ismeretlen működésű Kálmán Károly volt. Maníros volt az 1931-es katolikus népénektárban is, a baptista könyvben harminc év múlva még inkább. Nem kár a veszte. — Mátray dalát 1960-ban (ÚH240) A. G. Spangenberg (1704–1792) morva (herrnhuti) püspök egy kegyes pietista szövegével (Heilige Einfalt, Gnadenwunder) is összehozták (HH223), és láss csodát, ez a Mátray-Spangenberg kreatúra tovább él (BGy362).

⁹ A magyar népének I. 191.

¹⁰ ÚH446=BGy551 (Felséges Isten, szent Bíró). EÉ288, BH235d. Ludvig Mathias (a baptista könyvekben németesen Ludwig Matthias) Lindeman (1812–1887) zeneszerző és orgonista, az egyik vezető XIX. századi norvég zenész volt. Trondheimben született, zenészcsaládban. Eleinte zongoraművész apja tanította orgonálni, akit tizenkét éves korában már helyettesített is. 1833-ban az akkor Christianának nevezett Oslóba ment vizsgázni, majd teológiát tanult az egyetemen, de 1839-ban bátyja, Jacob Andreas Lindeman (1805–1846) utódként a Vor Frelsers- (Üdvözítő-) templom (1950-től: oslói katedrális) orgonista-kántora lett, s ezt a tisztét élete végéig betöltötte. Orgonaműveket is szerzett, s mint virtuóz előadót 1871-ben őt hívták meg a londoni Albert Hall új orgonájának bemutató hangversenyére. Kiváló tanár volt; fiával együtt orgonaiskolát alapított, melynek utóda az oslói Konzervatórium. Hírnevét a népzene tudományban a szerte az országban maga gyűjtötte 2000 norvég népdal őrizte meg, melyeket három kötetben tett közzé (Eldre og nyere norske Fjeldmelodier, 1853–1867). E dallamok nagy hatással voltak Edvard Grieg zenéjére. A Landstad-féle norvég evangélikus énekeskönyv dallamait ő állította össze (Melodier til Landstads Salmebog, 1871), s a nagyhatású Koralbog for den norske kirke (1877) az általa ritmikus formára visszaállított koráldallamokat tartalmazta. A Grundtvig szövegéhez készült dallam viszont még korai mű, Wilhelm A. Wexel Christelige Psalmer (1840) című gyűjteményében jelent meg; ez Lindeman első koráldallama.

megragadni komor hangulatát, és utolsóitéletes szöveget írt, jöllehet a dán evangélikus lelkész, N. F. S. Grundtvig¹¹ nemzetközileg elterjedt szövege az Egyházzól szól. (A meghatározatlan „svéd dallamok” közül nem egy szintén régies koráldallam változatának tűnik, ld. alább.)

A (654)-ös kategóriába kevés magyar baptista ének tartozik, nálunk leginkább evangélikus énekeknek számítanak. Közülük a legismertebb a magyar protestáns közösségekben H. Nyberg¹² helsinki (ismereteim szerint svéd) evangélikus lelkész egy kétségkívül hangulatos dallama L. J. Stenbäck¹³ szomorkás versével. C. V. Sørлие¹⁴ norvég énekszerzőnő dallama a szintén norvég O. Th. Moe (1863–1922) szövegével szokott együtt járni. Középrészének érzelmkitörése után borongva-nosztalgikusan hull alá. M. Nyberg¹⁵ finnországi svéd zenesz énekdallama a finn V. Malmivaara¹⁶ szövege miatt a halottasba került,

¹¹ Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783–1872) a koppenhágai egyetemen tanult teológiát, 1811-ban ordinálták is, de két korai igehirdetése olyan felzúdulást okozott, hogy ott kellett hagyania a szószéket, s egy női otthon káplánja lett. Termékeny író volt, a kegyesen verselgető, tudós XIX. századi lelkész jellegzetes típusát képviselte: több művet írt a norvég mitológiáról, valamint több mint ezer énekszöveget szerzett. 1861-ban püspök lett, de sosem kapott egyházmegyéet. *Kirken den er et gammelt hus* kezdősorú versét *Built on the rock the church doth stand* szövegkezdettel fordította Carl Doving (1867–1937), és így terjedt el.

¹² HH595=ÚH146=BGy237 (Szelíd szemed, Úr Jézus). RÉ465=EÉ385, korábban Hallelujah356. Hugo (finnül Huugo) Nyberggről (1873–1935) forrásaimban alig tudnak.

¹³ Lars Jacob Stenbäck (nevét általában Lars Stenbäck vagy Stenback alakban említik) (1811–1870). A finnországi Storkyro evangélikus lelkésze, a Helsinki Egyetem pedagógiatanára. A kiemelkedő költő abbahagyta a világi költészetet, miután csatlakozott a pietizmushoz. Javasolta, hogy modernebb nyelvet használjanak a korálokban, de a régi korálkönyv szellemét meg akarta őrizni. Énekszemléletét a szélesebben ismert, kortárs J. L. Runeberggel szemben szokták meghatározni. Az 1986-os svéd énekeskönyv még hat saját énekét és négy fordítását tartalmazza, közülük a legismertebb, 1839-ra keltezett *För Jesu milda ögon* kezdetű versét, mely a bethániás énekeskönyv révén terjedt el a hagyományos magyar protestáns felekezetek szinte mindegyikében.

¹⁴ ÚH507=BGy340 (Jézus, te égi szép). „Énekem az Úr” 1940: 12 (s nyomában szabadegyházaiak); EÉ389. Caroline Volla Sørлие (nevét más nyelveken Sørлие-nek is írják) (1869–1953) norvég kórusvezető és komponista. (Születése évét több helyen 1887-nek adják meg.) A dallam 1910-ben született, Ole Theodor Moe (1863–1922) norvég evangélikus lelkész *Jesus, det eneste, helligste, reneste* kezdetű verse Jézus nevééről (a Jegyes-misztika modorában) pedig 1904-ben, egy oslói kápolnában hallott igehirdetés hatására. Túrmezei Erzsébet fordította (Énekem az Úr 1940: 12).

¹⁵ HH596=ÚH461=MÉ10 (karének: 41, fíkar 50) (Uram, ó, add, ha vándorutam). (EÉ525). Mikael Nyberg (Berndt Mikael Nyberg) (1871–1940) zeneszerző, népdalgyűjtő, orgonista, tanár, kórusvezető, az 1908-as finn evangélikus korálkönyv kiadója, Ilmari Krohn (1867–1960), a híres finn zenetudós unokaöccse. A helsinki születésű, svéd anyanyelvű fiú — Zacharias (Zachris) Topelius svéd anyanyelvű finnországi írónak, történésznek, a Helsinki Egyetem rektorának unokája — Krohn hatására tanult meg finnül. 1890-ben kaptak ösztöndíjat arra, hogy népdalokat gyűjtsenek. Ezeket Suomen kansan sävelmiä címmel három kötetben jelentették meg (1893–1933). (Krohn rendszerét Bartók és Kodály is alapul vette saját népdalrendszerezéséhez.) Együtt fedezték föl a finn egyházi népzeneét is. 1908-ban Krohnnal és másokkal együtt egy a finn lutheránus egyházi éneklést megreformálandó liturgikus bizottság tagja volt.

¹⁶ Vilhelm Malmivaara (1854–1922) lutheránus lelkész, parlamenti képviselő. *Oi Herra, jos mä matkamies maan* kezdetű énekszövegét 1910-re keltezik.

újonnan vették viszont be A. T. V. Maasalo¹⁷ anapesztusos, talán népies ízű dallamát — finn intonációval még ez sem indulózene, inkább bús vándordal. Nem kortárs zene, hanem talán a pietista korál (AA^vBB^v) visszhangja a svéd L. A. Lundberg¹⁸ igazi indulója.

A tónus félreismerhetetlen egy-hangúsága miatt érdemes ide idézni még egyszer a már elszörtan korábban leírt északi dallamokat, valamint előre-ugorva a (658)-as szám alatt szereplő „népi” dallamokat is itt elsorolni. A 100. genfi zsoltár egy variánsa¹⁹ „finn dallamként” szerepelt (a Kalevala-szerkesztő E. Lönnrot vízkereszt-i szövegével) az új énekeskönyvig. Talán maradhatott volna. A korálok stilisztikai rétegébe tartozónak vélhető két, 1697-ere datált (talán akkori énekeskönyvben felbukkanó) „svéd dallam”. A pattogósabb maradt meg, a bánatos kimaradt.²⁰ A későbbi pietista korálokat idézi egy bar-formájú „svéd dallam”.²¹ Ez is borong.

A (658)-ös kategória „finn” és „dán”, „norvég-svéd” dallamainak legfőljebb a származási helye minősíthető így, semmi közük valamiféle népzenehez. Talán a „finn (stb.) forrásból” himnológiai megjelölés lenne pontosabb, ha tudnánk, hogy legalább ez igaz. Többük bar-formája utal a korálhagyományra, ki tudja, talán régebbi dallamok „népi” változatai vagy utánérzések-e.²² Az egyházas

¹⁷ BGy246 („finn dallam/A. Maasalo”) (Velem vándorol utamon Jézus). (EÉ459). Armas Toivo Valdemar Maasalo (1885–1960) finn zeneszerző és orgonaművész. 1916–1952 közt gimnáziumi zenetanár, 1926–1958 közt a helsinki Szent János-templom orgonistája, és több más fontos tisztséget is betöltött. Az 1930-as években egy énekeskönyvi bizottság tagja. A „finn ének” szövegét úgy, ahogy szokta, Túrmezei Erzsébet fordította.

¹⁸ BGy485=ÉÚ162 (Az Úr hívó szavára). Lars Åke Lundberg (1935–) svéd evangélikus lelkész, énekes és dalszerző (leginkább Margareta Melin és Anders Frostenson verseire). 1979 és 1987 közt kiadói szerkesztő volt. Börtönlelkészként is működött. Az 1986-os svéd evangélikus énekekönny kilenc dalát közölte. 1968-as keltezésű dalát Margareta Melin (1935–) svéd lelkeségi író, egy lelki-gyakorlatos ház vezetője szövegére írta. E kedves hölgy orvosszülők gyermekeként Uppsalában teológiát tanult, lelkész férjétől négy saját és egy koreai örökbefogadott gyermekük van. Az 1985-ös baptista ifjúsági énekeskönyvben még benne szerepelt a himnológiai adat, hogy a magyar szöveg az ő versén (pontosabban annak egy ismeretlen fordító által készített magyar változatán) alapult. A BGy csak az átdolgozó nevét tünteti föl. A közhelyes szöveget csak átköltő-szerzőjének (Déri Balázs 1984) ifjú kora és egy biblikus idézet menti: „E világ várva várja / az Isten fiait”.

¹⁹ Dobszay (364). ÚH376 (=EÉ185).

²⁰ Dobszay (498), MEZ XII (2004/2005) 440. ÚH62=BGy103 (Hittel nézek keresztfádra) pietista szöveggel (K. G. Garve). Kimaradt az ÚH65 (Egy kertre csendben száll az éj) az orosz „evangéliumi keresztzyén” (baptista) Ivan Sztjepanovics Prohanov (1869–1935) szövegével. Meg lehetett volna tartani. A halottasba került (MÉ19) egy Crosby Fanny-szöveggel (=Hallelujah40=HH579).

²¹ ÚH517=BGy157. (Jézus arcát ha nézem) Békefi Pál lelkipásztor 1957-as szövege.

²² ÚH72=BGy106 „finn dallam” (Ott függ a néma Bárány), éjszaki intonációjának megfelelő Gerzsenyi Sándor ihletett fiatalkorában írt verse. — ÚH290=BGy420 (Csak egy az Úr), 505d. Az 1909-es finn lutheránus korálkönyv függelékéből, himnológiai adata szerint népi dallam, „falusi gyűjtésből”. Éneklik („Nyland” dallam) az angol metodisták („finn ének-dallam”, dMHB303/2: kézikönyvük szerint az angol The Church Hymnary 1930-as revideált kiadásában „finn népi dallamként” nevezték meg) vagy az amerikai baptisták is (BH’75/204: eszerint az 1927-as The Revised Church Hymnary-ban jelent meg, és „finn ének-dallamnak” tartják). Itt-ott még a dúros énekeken is mélabú ömlik el. Az amerikai baptisták a kvékerből anglikáná lett angol Anna Laetitia Waring

régiség nyomát sem őrzi viszont a Bethánia belterjes világához talán illet az az ugyan-miért-„dán dallam”,²³ melyet nemhogy elhagytak volna, hanem a halottasba is bekerült két változatban.²⁴ Különleges, hogy hogyan tudja házasítani a tömény pesszimizmust a 6/8-os lenge táncikálással...

Sajnos még szaporodtak is az északiak. Részben érthető mostani bevételük. Egy „svéd népi dallam”²⁵ már rég a szabadegyházi láthatáron volt. Az 1985-ös „ifjúsági” karénekeskönyv emelte a hivatalosság rangjára egy már rég szél-tében ismert esti ének „svéd” dallamát,²⁶ és egy könnyedke „finn dallamot”.²⁷ (Hogy mennyiben „svéd” ének az evangélikál „Nagy Istenem, ha nézem a világot”, korábban volt szó.)²⁸

Bizonyára kiegyensúlyozatlan s akár igazságtalannak is tartható az az összkép, amely az északi énekköltésről az előbb tárgyalt anyagból megrajzolható. Nem módosítja, legföljebb árnyalja ezt a többi magyar protestáns felekezet által használatba vett skandináv dallam. Komoly népénektörténeti tanulmányok és források (legalább énekeskönyvek) hiányában, a kiválasztott énekek alapján ez az igen kedvezőtlen benyomás alakulhat ki bennünk. Ha van északon értékes anyag, annak meghonosítását lehetne megkísérelni.

(1820–1910) 1850-ös „In heavenly love abiding” szövegével éneklük. Bányai Jenő 1955-ös, jól föl-épített szövege (E 4.4 átköltése) természetesen megmaradt. Rossz ötlet volt viszont erre a dallamra cserélni (dBGy505) az ismert M. Teschner-dallamot, mely régebben (ÚH389) a svájci pietista református Hieronymus Annoni esküvői szövegét hordozta. Szépen kezdődik egy házasság egy ilyen bánatba konyuló énekkel...! — ÚH410=BGy522 (Ó, terjeszd ki, Jézusom). (Dobszaynál az EÉ120 az 536. tételbe csúzott!): „Norvég dallam svéd változata”. Az egyik tizenkilenc, a másik meg egy híján húsz, nem lett jobb keletebbre a változat. Negédes, pasztellszínű, mint a szövege is, a kedves Túrmezei Erzsébet visszafogott egyensúlyában fordítva. (Énekiem az Úr I. Evangéliumi énekek 1940, 38. sz.) Verselője, Johan Nordahl Brun (1745–1816) a közép-norvégiai, fjordparti Trondheimben (a hajdani Nidarosban) parasztcsaládban született. A koppenhágai egyetemen tette le teológiai vizsgáit. Költő (többek közt ő írta az első, nem hivatalos norvég himnuszt „For Norge, Kiempers Fødeland” címmel), drámaíró (Einer Tambeskielver címmel 1772-ben ő írta az első norvég nyelvű darabot), a bergeni Korskirken (Szent Kereszt-templom) lelkésze, Bergen püspöke (1804–1816), politikus volt, aki jelentős mértékben hozzájárult a norvég nemzeti romantikus ébredéshez. 1786-ban énekeskönyvet adott közre.

²³ HH593=ÚH226=BGy336 (Hű Jézusom kezébe). A bethániás énekeskönyvek (Hallelujah251) vétke. Szövegírója ismeretlen? Vargha Gyuláné (1863–1947) fordítását (a BGY-ben saját szövegnek tüntetik föl) átdolgozva éneklük a baptisták 1960 után.

²⁴ MÉ20 és férfifikkarra 51 is.

²⁵ BGY531 (Elfutnak éveink). A dallam több evangélikál és szabadegyházi énekeskönyvben egy Túrmezei Erzsébet fordította szöveggel (Irgalmas Jézusunk keble és karja) állt, ld. Énekiem az Úr 1944: 87, Új Hozsanna 1960 és Dicséreték 1971: 141, Hitünk Énekei 1965: 229. Annak írója Magnus Brynolf Malmstedt (1724–1798) az uppsalai egyetem latin retorika-professzora, aki számos éneket írt és fordított (Sions Nya Sanger). Úgy látszik, az énekeskönyvszerkesztőknek a daktilus-anapesztus nagyon tetszett. Ugrai Kovács Arthur (1939–) írt a dallamra újabb szöveget. Miért?

²⁶ BGY523=ÉÚ113 (Uram, Isten, már meggyújtom). Szövegét Sántha Károly (1840–1928) sárszentlőrinci evangélikus lelkész írta.

²⁷ BGY324=ÉÚ115 (Jöjj velem, Jézus, én Királyom). Az ismeretlen szerző (gyanús!) fordítója Papp Ákos (1920–).

²⁸ Magyar Egyházzene XVII (2009/2010) 185.

Orosz, svájci, holland, szlovák szerzők

A (655)-ös csoportba tartozó „baptista” dallamok nagyrészt a német (bécsi) klasszika hatását tükrözik. Többnek valójában nem is itt volna a helye, hanem az (532) skk., ill. a (648) skk. között. A késő reneszánsz s a barokk korál hangzásához képest más, késő pietista, felvilágosodás kori vagy kora romantikus dallamokkal együtt sokak fülében akár frivolaknak is tűnhetnének, de a XIX. század elejéről valók az induló német baptizmushoz érzületben is közel esvén a kontinentális baptista énekhagyományba jól szervültek.²⁹

Komoly orthodox zeneszerző, az ukrán születésű orosz D. Bortnyanszkij³⁰ két német ízű dallama is régóta „repertoárdarab” evangelikál közösségekben. Úgy tűnik, orosz szerzőtől ered,³¹ de semmi oroszos koloritot nem hordoz egy másik, eddig svájcinak³² vélt könnyed evangelikál dalocska sem.

²⁹ MEZ XII (2004/2005) 76., 4. jz.

³⁰ HH380=ÚH110=BGy143 (A szeretet hatalmát áldom). Angol tune-nevei: „St. Petersburg”, „Royston”, „Russia”, „Shangana”, „Weels”, „Wellspring” (dMHB319). Dmitrij Sztjepanovics Bortnyanszkij (Dimitri Stepanovich Bortnianski) (1752–1825) az ukrainai Gluhovban született. Egyházi kórusban énekelt, majd Moszkvában és Baldassare Galuppi (il Buranello) vezetése alatt Szentpétervárt tanult, akit 1769-ben Itáliába követett Nagy Katalin cárnő ösztöndíjával, hogy operákat írjon (Creonte, 1776, Alcide, 1778, Quinto Fabio, 1778). Bolognai, római és nápolyi tanulmányok után 1779-ban hazatért, és a szentpétervári cári udvari kórus karnagya lett. Más kötelezettségei mellett egyházzénet s francia nyelvű operákat írt (La fête du seigneur, 1786, Le faucon, 1786, Le fils-rival, 1787). 1796-tól kinevezték államtanácsosnak és a cári udvari kórus igazgatójának. (Csak az ő jóváhagyta műveket adhatták elő istentiszteleten.) A hagyományos orosz dallamvilágot több darabjában a Palestrina-stílussal ötvözte. Zenéje Poroszországban is közkedvelt volt (Altpreußische Agende 1829). Halála után emez általában 1822-re keltezett dallama német katonai zenévé vált: az ünnepélyes takarodó záródarabja volt. A szentpétervári Alexander Nyevszkij-kolostorban nyugszik. Bár ez az adat többször fölbukkant, nem ismeretes olyan liturgiája (miséje) vagy más hosszabb műve, amelynek adaptációja lenne. A dallamot 1825-ban a német református pietista Gerhard Tersteegen (1697–1769) —ld. MEZ XIII 2005/2006 41)—, *Ich bete an die Macht der Liebe* kezdetű szövegére alkalmazva Johann Heinrich Tserchlitzy (Moszkva/Szentpétervár) jelentette meg. Nyugaton először Montague Burgoyne Collection of Psalms and Hymns című gyűjteményében közölték (London, 1827). Angol területen nem csak Tersteegen szövegével éneklék. — „Bortniansky Demetrius” és Tersteegen Gerhard énekét a bethániás énekeskönyvbe (Hallelujah 354) báró Podmaniczky Pálné fordította (Imádom azt a nagy szerelmet). Úgy tűnik, a baptisták kezdetől fogva önálló fordításban használják.

Az orthodox Bortnyanszkij másik (az ÚH adata szerint 1818-as) lelkesítő dalát régóta két változatban éneklék a magyar baptisták, éspedig a dán-német zsidó, majd evangélikus, majd baptista Julius Köbner (1810–1884) szövegeivel: HH135=ÚH160=BGy252 (*Selig sind, die Gott geboren*/ Boldogok, kik újjá lettek) és HH159=ÚH176=BGy273 (*Lobt in seinen Heilighume*/ Dicséritek szentélyében).

³¹ HH396=ÚH192=BGy294 (Míg Jézus bennem él). A bethániás Hallelujah10 és a HH „orosz dallamnak” tudja, az ÚH és a BGy 1875-ös bázeli énekeskönyvre hivatkozik. Úgy tűnik, vissza lehet térni az „orosz dallam”-hoz, sőt az utóbbi idők megbízhatónak tűnő himnológiai forrásai szerint a szerző Nyikolaj Alexejevics Tyitov (Nikolai Alexejewitsch Titov) (1800 Szentpétervár–1875 uo.), aki katonatiszt volt, majd kései éveiben Glinka hatására a zenéhez fordult. Az első orosz komponista volt, akinek dalai külföldön figyelmet keltettek, ezért „az orosz dal atyjának” is nevezik. Zongoradarabokat, táncokat, indulókat is írt. 1985 előtt írhatta azt a dalt, amelyet —talán adaptálva— Frohe Botschaft című, Baselben megjelent 1875-ös gyűjteményébe vett föl a német metodizmus jelentős személyisége, a püspöki metodista egyház prédikátora, aki az angol-amerikai ún. „fehér

A svájci német református H. G. Nägeli dala³³ amerikai közvetítéssel (L. Mason) lett világszerte ismert, így nálunk is; ugyanígy a svájci francia református lelkész, majd független gyülekezetet alapító César Malan³⁴ egyik dallama „kon-

gospelt” német nyelvterületen fordításaival, énekgyűjteményeivel otthonossá tette, (Heinrich Ernst Gebhardt (1832–1899). (További fontos könyve e tekintetben az 1880-as Evangeliumslieder.) Lévéen a Frohe Botschaft a magyar bethániás énekanyag egyik forrása, vélhetőleg onnan származik a bizonnyal helyes tulajdonítás, amely mostanában pontosodni látszik. — Anne Steele (1717–1778; régebben 1716-ra keltezték a születését) 1760-ban megjelent versének, a 23. zsolttár átköltésének eredeti szövegkezdeté: *While my Redeemer's near*. Gebhardt fordításában: *Solang mein Jesus lebt*. Bizonnyal ez utóbbi volt az eredetije a magyar fordításoknak. Steele az angliai Hampshire-beli Broughtonban született, élt és halt meg. A helyi laikus baptista prédikátor lánya volt. Jegyese néhány órával az esküvő előtt vízbe fulladt, s ez a tragédia teljesen meghatározta a menyasszony kedélyállapotát és további visszavonult életét. Verseit csak 1760-ban közölte először, Theodosia álnéven megjelentetett kötetében. Zsolttárátköltéseket és más verseket írt, 144 egyházi énekéből sok népszerű lett; így 1769-ben egy angol baptista énekeskönyvbe 62-t vettek föl. Híre messze túl terjedt a baptistákon, különösen a metodistáknál. Az 50-es évektől csökkent a népszerűsége, az Egyesült Metodista Egyház 1989-es énekeskönyvében már nincs éneke, az 1978-as német baptista Gemeindeliederbe se került bele, de —Gebhardt fordításában— a fenti ének még megvan a német metodisták 1968-as énekeskönyvében. A magyaroknál is megvan e rekvizitum, az SM strófaformájú angol szövegek „függelékeként”. A bethániás és az annak anyagát folytató szabadegyházi énekeskönyvekben „Ameddig Jézus él” szövegkezdeté van (a metodista énekeskönyvek tévesen a német fordítót tüntetik föl szerzőnek), a baptisták saját fordításban éneklék.

³² „Svájci dallamnak” tudja az új énekeskönyv a BGy248=ÚH163 (BGy219=ÚH151=HH100) melódiját, ám —ld. MEZ XIII (2005/2006) 244, 258— régebben J. L. Fr. Hainlinnak (1750–1823) tulajdonították.

³³ ÚH308=BGy437 (Áldott legyen a frigy). Az ÚH szerint 1845-ös keletkezésű, de ez az évszám csak a Mason-féle változatra vonatkozhat, hiszen a svájci szerző korábban meghalt. Elterjedtségéről („Dennis”, „Ripon”) és szövegírójáról ld. MEZ XVII (2009/2010) 196. Hans Georg Nägeli (1773–1836) zeneműkiadó (kiadóvállalatát 1790-ben alapította meg, többek közt Muzio Clementi és Beethoven zongoradarabjainak első kiadásai is megjelentettek nála), zeneelméletíró és zeneesztéta, valamint zongoradarabok és dalok szerzője volt, fontos szerepet játszott a svájci férfikari kultúra (a Sängerverein-ek) megalapításában. Gyermekkorom baptista gyülekezetében mintegy-liturgikus szerepben énekeltük énekét úrvacsora vagy istentisztelet végén messzire távozók, pl. katonafiak búcsúztatásakor, erőt meghatottan (ez utóbbira szolgált a sokkal gyöngébb HH414 =ÚH550=BGy406 is).

³⁴ HH11=ÚH29=BGy54 (Fel, lelkem, az Urat dicsérni). (Henri Abraham) César Malan (1787–1864) Genfben született, 1810-ben avatták lelkésszé. A Société des Amis evangélikál csoport tagjaként részese lett a genfi ébredésnek (Le Réveil), amelynek hatása Svájcon túl Franciaországban, Hollandiában s Angliában is megmutatkozott. 1818-ban, majd egy ideiglenes rendezés után 1823-ban végleg „levették róla a lelkésszé palástot”. 1820-ban független gyülekezetet alapított, (L'Église du Témoinage), de 1830-tól hívei (autokratikus vezetési stílusa miatt) egy másik független gyülekezetbe vándoroltak át. Sokat utazott Genfen kívül, pl. 1819–1863 közt kilencszer járt Angliában, ahol különösen a személyes beszélgetésekben volt eredményes. (Ld. a jelen évfolyamban 193., 30. jz.) A francia református egyház énekmozgalmának egyik elindítója; szövegei, dallamai is fennmaradtak még angol nyelvterületen is. Ez a dallam az ÚH394 adata szerint 1827-ből való. — A pietista J. A. Freylinghausen (1670–1739) —ld. korábban MEZ XIII (2005/2006) 38, 44 („dallamok” helyett „szövegek” értendő)— *Auf, auf mein Geist de Herrn zu Loben* kezdetű verse a szabadegyházi énekköltés jeles példája. Így együtt, szöveg és dallam „régibaptista” éneknek számít. A dallam egy Malan-szöveggel együtt (Testvérek, lépünk egyesülve, Thaly Lóránt rettenetes magyarságú fordításában) a bethániás énekeskönyvben is benne volt (Hallelujah190). Meta (Margaretha) Heusser-Schweitzer (1797–1876), egy Zürich kantonbeli svájci református lelkész leánya,

tinentalis” evangélikál ének, míg L. Mason révén a „Hendon” (1823/1841) amerikai, és lám, most újonnan magyar lett.

A holland református himnológus, H. Hasper³⁵ modálisnak szánt (diézis nélküli) dallama — úgy látszik, belemelegedett a genfi zsoltárokat tanulmányozva — most kimaradt.

Ahogy az előzőkben nem volt semmi orosz, svájci, francia vagy holland, úgy semmi szlovák jellege nincs Roy Krisztina³⁶ (azaz Kristína Royová) méltatlanul hihetetlen népszerűvé vált dallamának. Szerencsére a szövegfordítás-változatok miatt nehéz együtt énekelni a protestáns közösségeknek.

Népek dalai

A (656)-os csoportba sorolt „angol”, „ír” stb., valamit a (658)-ba foglalt skandináv stb. dallamokat korábban kimerítően tárgyaltam.

Hiába volt Dobszay László óvása (660) „az egyetemesség szinkretikus értelmezése” — világosan fogalmazom meg az ottani sejtetést — tévújtjától. Van kínai az új baptista gyülekezeti éneklésben is!³⁷ Lehet, hogy már késő volt — az evangélikus korálkönyv s a baptista ifjúsági kóruskönyv legalizálta a „kínai egyházi” dallamot. Még ha kínai lenne, de legföljebb „Made in China”! (Ajándékba hoztam haza egy nem túl giccses Mária-mütyürt egy barátomnak. Azt hittem, a kopt kolostorban készült. Már itthon vettem észre, hogy a hátán ott volt a „Made in China”. Azt hiszem, naponta találkozunk ilyen kedves meglepetésekkel.) Túl sokat jár a magyar konferenciázni; a konferenciás énekfüzetekkel hazajönnek a nemzetköziség nosztalgiái is. A gyarmatosítókban megvan egy jó adag lelkiismeretfurdalás, így tarkállanak a füzetkék, de ma már az énekeskönyvek is afrikaitól kezdve ki tudja hány földrész (!) és nácio dalaitól.

hatgyermekes orvosfeleség, híres vallásos költő 1858-as szövegét is ráhúzták (ÚH394 =BGy513), és bár —gondolom— eredetileg gyermekkeresztelési ének lehetett, a baptistáknál a zsidó szokásra (latinul *praesentatio*) visszavezethető gyermekbemutató szertartásának éneke. Kezdősora: *Herr, du hast die Kinder uns gegeben*/Ó, Uram, drága ajándékid a kisdedek. (Örvendek a megtartott nyelvi régiségnek...) Az 1956-os német mennonita énekeskönyvben is szerepel a szöveg.

Az új Malan-énekről (BGy313: Itt az éltem, Jézusom) ld. a jelen évfolyam 196. lapján.

³⁵ ÚH282, szövege ≈ HH292; a hermhuti —ld. MEZ XIII (2005/2006) 47— Karl Bernhard Garve (1763–1841) szövegét Jobbágy István dolgozta át (1957). Talán meg kellett volna menteni, különösen egy szép fordulata miatt: „Az egyház —helyesen: Egyház— Ura te vagy, Jézus, / ki gyertyatartók között jársz”. — Hendrik Hasper (1886–1974) a holland szigorú református (gereformeerd) egyház lelkésze volt Hágában. Élete nagy részében a ritmikus és diézis nélküli zsoltáreneklésért harcolt. Csomasz Tóth Kálmán a maga hasonló ideájában mindenekelőtt Hasperre támaszkodott.

³⁶ HH578=ÚH144=BGy203 (Az Isten Bárányára). Hallelujah21=EÉ427=R459. A vélt (Mária Royová óturai evangélikus diakonissza) és valódi (Horatius Bonar, 1808–1889) szövegíróról és a barokorszerkezetű dallam szerzőjéről ld. Csomasz Tóth Kálmán: Dicsérjétek az Urat. 229.

³⁷ BGy282=EÉ55=ÉÚ106. (Drága Uram, benned bízom). Gerzsenyi Sándor szövege.

Van aztán „afrikai”³⁸ (nem túl tág ez a fogalom, ha földrészre gondolunk? vagy talán eufemisztikus kifejezés akar lenni az afró vagyis a néger helyett? esetleg a spirituálé³⁹ vagy gospel szinonimája lenne?), van „francia népi”,⁴⁰ nemzetközileg fölkapott lengyel dallam,⁴¹ van lett,⁴² véletlenül mindkettő ionicus a minore ritmusú.

Sajnos, a (661)–(676) közti, népzenei gyűjtésekből származó dallamok mellett szinte érintetlenül kell elhaladnunk. A népi anyag meggyökereztetésére nem problémamentes, de nagyon tiszteletreméltó kísérletet tettek a baptista egyházzenészek azzal, hogy a gyülekezeti énekeskönyv számozását folytató, tehát annak szoros részének mutatkozó gyermekbibliaköri énekeskönyvet jelentettek meg 1981-ban és a 170 ének javarésze népi dallam: vagy eredetileg is vallásos ének, vagy ha nem, akkor nagyrészt ízléses, az eredeti szöveggel harmonizáló rátett, új szöveggel közlik őket. Az énekeskönyv fogadtatása vegyes volt: vagyis inkább néhány helyet leszámítva elutasították a magyar anyagot. Hogy mekkora veszteség ez, tudom: én is az ócska, énekelhetetlen, óriási ambitusú, sokszor a bárgyúságig buta német-angol gyermekénekeken nőttem föl. Zsigeri módon, mélyen sajtáttá téve megtanultam a népdalt felnőtt koromban, de kár az elvesztett évekért. Most a gyülekezeti könyvbe bekerültek a gyermekénekek közt népi dallamok is, hogy ti. ünnepeken együtt énekelje őket gyermek és felnőtt. Nem csak kétségbeesett „mentsük-a-menthető” ez?

³⁸ BGy328, ez a híres „Kumbayah”. A BPW589 ezzel a dallammal egy Miatyánk-átköltést ad; fény derül a titokra is: „West Indian traditional melody”, vagyis a közép-amerikai Antillákról van, s annak is minden bizonnyal afrikai származású népszerűségétől. De akkor sem afrikai a dal.

³⁹ BGy130 (Krisztus Úr, a nagy Király). Spirituálénak mondják, az angol anglikán Norman L. Warren —ld. MEZ XVI (2008/2009) 309., 66. jz.— harmonizálásában közlik. Olyasmi ez is, mint az előbbi „Kumbayah”.

⁴⁰ BGy212 (Esdve kérlek). Vajon mi bizonyítja francia népi eredetét? Nem túl eredeti szövege Ugrai Kovács Arthurtól van. Sajnos, ha meglátnak egy mollnak tűnő dallamot, az már csak gász lehet és gyötrem. Az európai zenetörténet mindenesetre nem ilyen egyszerű képletet mutat. — Egy francia karácsonyi éneknek tekintett dallamról lásd a „Picardy”-tune kapcsán a jelen évfolyam 195. oldalán.

⁴¹ BGy86. A „W zlobie lezy” vagy „Infant holy” tune-nevű XVII–XVIII. századi lengyel, talán mazurka-ritmusú dallamra éneklik a híres lengyel jezsuita, Piotr Skarga (1536–1612) *W zlobie lezy* (Jászolban fekszik) kezdetű karácsonyi énekét. A dallam megvan számos más angol-amerikai énekeskönyv mellett megvan a baptistákban is (BPW167d, BH’75/94d). Nem nagy baj az sem, hogy nem Edith Margaret Gellibrand Reed (1885–1933) 1925 körüli szövegével (Infant holy, Infant lowly), hanem Gerzsenyi Lászlóéval közlik. Minden népé jó, ép csak az igazi magyar karácsonyi ének nem?!

⁴² BGy286. Lett (népi) dallam? A BH’75/247 mindenesetre ennek dallam- és ritmusváltozata. (Dallamneve: „Daugava”). Annnyira keveset tudunk a bátor kis baltiaikról, éppen ez kell, hogy eszünkbe jusson róluk? Ha a 137. zsolttárt parafrázéálva (miért csak átköltve lehet zsolttárt énekelni?) eleinte rendesen szaporáz a költő (Gerzsenyi Sándor) az ionicus a minore ütemekben, akkor a későbbi megbicsáklások kínosak. Hogy lehet ezt döccenők nélkül is, már Csokonai megmutatta: „A hatalmas szerelemnek megemésztő tüze bánt.” A debreceni poéta csudahelyes perzsa-görög szerelmes versét jól rá lehet alkalmazni a lett (inkább ne lett volna — itt) dallamra.

Ha a „Mennyből az angyal” bekerült (BGy81),⁴³ ugyan miért nem a felsorolhatatlan sok szép karácsonyi népének némelyike? Tán csak nem azért, mert a plázákban azt adják? S ahhoz már hozzászórtak? Legalább azokat be kellett volna venni, amelyek más protestáns énekeskönyvben is benne vannak. Így bejöhett volna a (661)-be sorolt „Mostan kinyílt” (ÉE36=EE551), ha nem is ez a legfontosabb. Semmi józan érveléssel nem magyarázható, hogy a német lutheránus korál (O, Heiland reiß die Himmel auf) eredetű „Ó, jöjj, ó, jöjj, Üdvözítő” (663) (ÉE6=EE149) gyönyörűsége, sodró ritmusú dallama, zsúfoltan biblikus adventi szövege nem kellett a szerkesztőknek. Micsoda elfogultságok keltenek ehhez? Legalább voltak-e, akik sajnálták ezt a veszteséget? És kicsit szégyellték magukat, hogy nem harcoltak a végsőig? Már írtam róla: áttérésem előtt évekig fél városon átbuszoztam az esti istentisztelet után, hogy az Alsó-Krisztinavárosban legalább a záróéneket hallhassam: „Az Ūristent magasztalom” (664) (ÉE190). Ambrus ha írt ilyent..., a többiek meg mind mélyen alatta! Ebben ismertem föl azt a szigorú, fundamentalista biblikusságot, melyben nevelkedtem, amelyet helyesnek fogadtam el, ámde szembesültem azzal, hogy az a fundamentalista kegyesség az éneklésben leginkább csak hígra vizezve tudta elfogadni a Bibliát. Már a gyülekezetalapító, a bugaci pusztán imaházat építő darvasi Szabó Balázs és a Nagykerekibe való Tóth Róza nemzedéke is, hát még az utána következők. Hány zsoltárt tanultunk fejből (ez nagyszerű!), de énekelni csak strófákba szuszakolva lehetett. De ha strófákba szuszakolva, akkor legalább úgy, mint a zsoltárokat summázó „Az Ūristent magasztalom”! Szívesen megkérdeném a szerkesztőket, mert nem lehet, hogy nem tudtak róla, ilyen egyszerűen: mi nem jó ebben a hatalmas énekben? Egyszer már föltettem a kérdést ebben a sorozatban⁴⁴ a régi XVI. századi egyházas stílusú énekekről, de nem fáradok bele, hogy újra, és ha lehet, még élesebben fogalmazzak.

A rátett (nem „ráhúzott”: annál mindenképp értékesebb) szövegű világi (természetesen nem bűnös és nem világias) népdalok (670)–(676) csoportjába tartozik a Kodály Esti énekéből jól ismert népies dal („Erdő mellett estvéledtem”), illetve az abból kialakított esti dal (672), a vallásos strófákkal toldott „Adjon Isten jó éjszakát”, amely az evangélikus énekeskönyvből vétetett át (EE130=BGy521), és ide tartozhatnék az a néhány dallam és szöveg, amelyek az említett gyermekénekeskönyv rekvizítumai. Adventre (a Jeles napokból): „Nyisd ki, ó, bűnös ember” (ŪH564=BGy55); annyi csodaszép karácsonyi népi ének helyett meg átirat: „Betlehemi mezők, tarka rétek” (ŪH569=BGy73).

Vallási megítélés szerint nem kapnak más megítélést azok a zenetörténeti helyzetük miatt a sorozat korábbi részeiben tárgyalt magyar népi dallamok sem,⁴⁵ amelyeknek fölvételét üdvözöltem vagy amelyeket erőst hiányoltam.

⁴³ Ki tudja, milyen indokú szövegváltoztatásokkal.

⁴⁴ MEZ XII (2004/2005) 420–421.

⁴⁵ MEZ XII (2004/2005) 435–437.

XX. századi szerzemények

Minden XX. (és valószínűleg XXI.) századi énekeskönyv nagy tehertétele az az elvárás, hogy „új éneket” énekeltesse „az Úrnak”. Nem biztos, hogy mindig birtokában vannak szerkesztők annak a teológiai-exegetikai érvrendszernek, mely e zsoltáros gondolat mély megértését biztosítja. Azt sem mindig lehet megértetni, hogy a mai, valóban kortárs zenei nyelv, úgy tűnik, nem alkalmas hiteles gyülekezetszerű egyszólamúság kialakítására. Nehéz megértetni, hogy miközben akárcsak napjainkban is mennyiségileg s színvonalban kiemelkedő gyermekköltészet élvezői vagyunk, nincs, nem is lehet kortárs, mai gyermekdal. Egyházi vezetőket és a szélesebb közvéleményt sem lehet jóllakatni az újonnal fölfedezett régivel, választják hát az újnak tetsző ócskát, a régesrég az utolsó cafatokig lerágott dūr-moll rendszert és a klasszikus összhangzattant, az ún. városi „folklórt”, megkeresztényesítve. Nem csoda, hogy a magas zenét művelő egyházzeneszerző is kényszerítve érzi magát, hogy ihletbe mártsa pennáját, de néha kényszerítik is: írjon konferenciahymnuszt, zenésítse meg a szeretve tisztelt egyházi vezető feleségének költeményeit...

A (677)-es csoportból minden felekezet „méltón” kiveszi a részét. Ha valaki nem született bele a római katolikus egyház énekhagyományába, kibírhatatlannak tartja az eucharisztikus indulót. Kibírhatatlannak tartom. Ha kénytelen vagyok kísérni, az első strófa megismételt refrénjének végén bekapcsolom a tuttit, s jön a kivonulási darab, nehogy valakinek eszébe jusson tovább énekelni. S ha beleszülettem az „Az Úr csodásan működik” hitvány szalonzonéjébe,⁴⁶ azt kérdezem magamtól, hogy hogy tudtam kompromisszumot kötni ezzel akárcsak egyszer is? Nem rántja le a leplet egy mozgalom, „a kicsiny csapat”, „a szent maradék” hamisságáról, ha ilyen nótát tűz a zászlajára?

Ki tudja, mi volt előbb: a nő szerzőpáros, a bizonyára derék (kegyesen szólva: áldott emlékű) hölgyek, Maár Margit s Vargha Gyuláné szövege vagy dala-e? Mindenesetre zsák meg a foltja: az előbbi úgy jár le-föl az oktávjában, mintha fontosat akarna mondani, de csak émelyítő 6/8-os táncdalig jut el. Az utóbbi meg a teremtő és világfenntartó Istenről szólna, de csak az egyházon belüli egyházacska horizontjáig jut el. Kinek kell ez? Pedig kell ez. Bizony, hiába reméljük, hogy a mai egyházi könnyűzene slágerei nevetségessé válva kivesznek. A 90 éves dalszörnyeteg is pirospozsgásan ficánkol.

Méltó férfi párja az előbbinek a szintén a Bethánia terjesztette (Hallelujah 146) Kováts Lajos-ének (Nagy vagy, te Isten).⁴⁷ Szinkópáival, modulációival, mollba beékelődő párhuzamos dūr középrésszel nagyformát kívánt alkotni, de csak valamiféle népies-nótás behemótig jutott. Másik dala⁴⁸ jócskán bele is

⁴⁶ HH543=ÚH201=BGy289. A Hallelujah223 énekét nem menti az sem, hogy az EÉ328-ba is belekerült. Maár Margit (1880–1963) dalát 1920-ra keltezik. Vargha Gyuláné adatai: 1863–1947.

⁴⁷ HH479=ÚH467=BGy50, 1921-ből. Kováts Lajos adatai: (1870–1921). Rövid életét sajnálom.

⁴⁸ HH585=ÚH492 (Lábaidhoz hullok tört reménnyel), 1921. Hallelujah117.

csusszant a magyarnóta-stílusba, szerencsére ezt már csak ki merték hagyni! Nem gondoltam volna viszont, hogy az „Égi atyám, hozzád”⁴⁹ kezdetű magyarnóta túléli a kényszerű válogatást. De nem, megmaradt. Igazán szánalmas. Nem először s nem utoljára írom: fölmérhetetlen az a rombolás, amelyet a Bethánia Egylet végzett a magyar protestáns énekízlésben. Csak ott?

A sankey-k közelében kalandozik Ádám Jenő, az ún. Kodály-módszer kialakításában nagy érdemeket szerzett zenepedagógus indulója.⁵⁰ Talán a magyarnóta és a szalonzene irályától elszakadni kívánó, tisztultabb stílus próbálkozása lenne a (679) csoportban Balla Péter 1948-as ébredési éneke.⁵¹ Könnyűke, az is akar lenni, de nem ízléstelen. Íme, a baptista közösség utolsó menedéket nyújt az SDG-Sztárai-társaság termékének. Hasonló lengeséget, könnyedséget célozhatott meg Szokolay Sándor.⁵² Kis éneke, sajnos bevétetett az új baptista könyvbe. Hova tűnt a didaxisban a Várnász szerzőjének erőteljes hangja?!

A közelmúlt egyházzenejében derekas részt kivéő egyházzeneszek iránti kollegiális tisztelet is állhatott annak háttérében, hogy egy-egy újonnan bevett ének képviselje énekszerzésüket. (Ahol nem említem a vallási hovatartozást, baptista értendő.) Mintha az előbbieket folytatója lenne Bányai Jenő (BGy185) vagy a református Berkesi Sándor (BGy396): talán magyar népzenei ritmikát vagy tonális szerkezetépítést követnek. Páth Géza (BGy175) dallama van olyan minőségű, mint a mintául szolgáló angol énekek átlaga. (Régi-új, hiszen már az 1957-es evangelizációs próbaénekeskönyvben benne volt.) Ráduly Emil egyszer (BGy501) szintén angol himnuszt próbál írni, míg a BGy360 nem áll messze a „keresztén” könnyűzenétől. Idegen és részben XX. század eleji vallásos könnyűzenei hangütése van a már eltávozott Békefi Pál (BGy163, 244) dalainak. A fiatalok sem hallatnak meglepően új hangot: a református Draskóczy Balázs kánonja (BGy93) klasszikus mintát követ, Révész László (BGy169, 347) és Pátkai Imre (BGy167, 177, 284, 373) füléből pedig mintha nem mentek volna ki a szerkesztés során sokszor hallott angol énekek. Mind közül a legjobb dallamok Beharka Pál fantáziáját, ízlését dicsérik. Konferenciák „himnusz”-igénye állhat a háttérben, mert a BGy396-os induló „szent hegye” a tahi baptista táborra is értendő. A BGy46 is találkozásos ének, többféle stílus-elemből és motívumból. Talán a túl nagy hangterjedelem zavaró, de érezhető az egyes részek karakteres megformálása. Egyházas, sajátos íz (angolos-íres, ld. BGy48 „Slane”, néhány tétellel odébb) a záró l,-d lépés (S-T). Ugyanez jellemző a BGy 114. húsvéti énekre. A dallam sokkal jobb, mint a szöveg.

⁴⁹ HH592=ÚH498=BGy263, Hallelujah236. Kádár Géza (1880–1944?/45?) id. Kádár Imre (?–) szövegére.

⁵⁰ ÚH263=BGy382 (Föl, testvérem, harcra készen).

⁵¹ ÚH519=BGy242. A döntően az ún. evangelizációs énekanyagot terjesztő Evangéliumi énekek című füzet (1957) vezette be a baptistáknál. Jól látszik, mi lett volna, ha az 1960-as könyv szerkesztői ebbe s nem a maguk választotta irányba haladnak.

⁵² BGy322= EÉ398. Az Ökumenikus énekeskönyv (31) is terjesztette.

Összefoglalás helyett

Az új *Baptista gyülekezeti énekeskönyvet* (2004) áttekintve rövid, saját választ adhatok arra a féltő tanácsra, amelyet Dobszay Lászlótól e sorozat első részében idéztem. Előreléptek-e a szerkesztők vagy hátrálniuk kellett? Most úgy látszik, hátráltak — de még nem hátráltak meg. Még van visszaút.

A baptista énekanyag javát kitevő klasszikus (reneszánsz és barokk) lutheránus korálok, valamint az ezekhez csatlakozó pietista és herrnhuti dallamok szám szerint kevésbé csökkentek (az utóbbiak jobban), súlyuk azonban az ad notam-gyakorlat visszaszorulása miatt jóval kisebb lett. (Ez utóbbi azt is jelenti, hogy a pietista és herrnhuti, valamint a felvilágosodás kori, de a korai német baptista szöveganyag is kisebb lett.) Az 1960-as reforménekeskönyv nagy nyeresége, a genfi zsoltárok és a katolikusnak számító, általában kései népdalok sem szenvedtek lényegi károsodást. Végül a baptista éneklésbe az idők folyamán erősen benyomult amerikai, ébredési énekestílus megtartotta pozícióját, de néhány túrhetetlenül világi tétel végre kihullott, helyükre e réteg nemzetközileg is elfogadott java került. Itt az összkép javult.

A megrostálás, és a ráírt énekek számának visszafogása miatt lecsökkent énekszámot lényegében egy forrásból pótolták: az angol, legnagyobbbrészt anglikán gyülekezeti ének (hymn) többévszázados készletéből, mindenekelőtt a XIX. századi dallamokból. A magyar baptista énekkészlet kontinentális (német) és angol-amerikai énekeinek egyensúlya ezzel megbomlott. Bár a most több tucat számra beáramlott angol anyagban is számos érték van, de eltolódtak a hangnemi arányok (a dúr teljes uralma felé), a ritmus és más jellemzők által sugallt tempó tovább gyorsult, s a verselés és ezzel a poétikai szerkezet is egyszerűsödött (a bonyolult strófaképletek és sokszor hosszú sorok helyett elszaporodtak a könnyen áttekinthető, rövid, alapvetően három sémához igazodó képletek). Bizonyosra veszem, hogy sok nyakatekert vagy jellegtelen dallam bele sem kerül a baptista éneklés fő sodrába, amelyik viszont igen, nagy esélye van a ráúnásra. Nem jelentős számban, de sajnálatos módon megjelentek a kortárs vallási könnyűzene fércművei is. Csak időtállóak ne legyenek!

Ha még megmenthető a hagyományos lelkiség, a „centrum”, ha nem folytatódik a kegyességbeli polarizálódás (mint más zsidó és keresztény közösségben is), ha nem nyomulnak az új, anti-liturgikus, „kreatív”, „új” istentiszteleti formák (az ún. dicsőítés) mindenestül a protestáns fősodor helyébe, sőt e hosszúra nyúlt s kudarcra ítélt kísérletből kigyógyulva az egyház visszaindul a liturgizálódás évtizedek alatt erőszakosan fölszámolt útjára, akkor egy emberöltőn belül szükség lesz egy akár az 1960-osnál is radikálisabb énekeskönyvreformra. A dallamanyagot egyetlen nap alatt össze lehet válogatni, akár e tanulmány alapján is. Azért írtam. Egy sokhangú, inspirált szöveganyag kialakítása azonban nem oldható meg rohammunkával. Ez most sem sikerült, és ez a legnagyobb tehertétele a könyvnek.

Vége